
JOGTÖRTÉNET

A kettős középkor. Európa közös jogi múltja

Manlio Bellomo, a középkori olasz jogtörténetírás európai híru képviselője, akinek könyve és cikkei vajmi kevés visszhangra találtak a magyar jogtörténezszerk között. Ennek nyilvánvalóan az az oka, hogy a kommunista diktatúra évtizedeinek hathatós tudománypolitikája folytán a középkori jogtörténet művelése megszűnt a jogi karokon, és így alig méltatja figyelemre a provinciálissá degradálódott magyarországi „jogtörténet-tudomány” azokat az európai híru tudósokat, akik a középkori jogtörténettudomány területén kiemelkedő teljesítményt mutattak fel. Bellomo nyilvánvalóan azok közé a tudósok közé tartozik, akiknek világszínvonalú munkájához nem fér kétség, ő az európai *ius commune* egyik legnagyobb szakértője, akinek több száz tanulmánya, több tucat könyve olasz, angol, német, francia és spanyol nyelven jelent meg.

Bellomo legutóbb 2011-ben jelentetett meg egy könyvet „Kettős középkor” címmel. A különös cím Bellomo jogtörténeti téziseire utal, amelyeket a legérthetőbben a *L'Europa del diritto comune* című könyvében fejtett ki. (Ennek angol fordítása 1995-ben jelent meg, és célszerűnek tartottuk együtt ismertetni a két kötetet, mivel eddig magyar nyelven egyikről sem jelent meg recenzió.) E könyvében Bellomo amellett érvel, hogy a *ius commune* nemcsak a törvényhozó által egy előre meghatározott eljárás során törvényé nyilvánított normahalmaz, hanem elsősorban úgy kap szerepet mint a jogi gondolkodás formálója, a jogi érvelés és a racionális államberendezkedés kialakítója. Calasso nyomán a mai európai jogtörténetírás a tételes jog kategóriáját egyre szűkebbnek érzi, és figyelmét mindinkább a *ius commune* azon jellemzői felé fordítja, amelyeket összefoglalóan a jogi kultúra fogalmával írhatunk le. E szerepében a *ius commune* túllép a tételes jog kategóriáján és mindazokat az ismérveket, amelyek a tételes jog fogalmán túl vannak, legjobban a jogi kultúra koncepciójával jellemezhetjük.

A *ius commune* ugyanis egyszerre tételes jog és jogi kultúra. Tételes jogként azonban legtöbbször csak szubszidiárius jog, tehát a jogforrások hierarchiájában a legutolsó helyet foglalja el, ezért teljesen jelentéktelen a jogalkalmazás szempontjából.

Ha pedig a hazai fórum előtt kizárólag a hazai jog jut szerephez és a *ius commune* teljesen vagy túlnyomó részben figyelmen kívül marad, akkor a *ius commune* jelentősége az európai jogtörténetben minimális lenne. Az európai államokat tekintve legtöbbjük nem ismeri el tételes jogként a *ius communét* vagy csak szubszidiárius jognak tekinti azt, amelyet csak akkor lehet alkalmazni, ha a hazai jog az adott kérdésről nem rendelkezik. Ez a tételes jogi szemlélet azonban igencsak leszűkíti és eltorzítja a történelmi valóságot. Ezért a kutatóknak a *ius commune* történelmi jelentőségének helyes értékeléséhez szeme előtt kell tartani azt az állítást, hogy a *ius commune* nemcsak tételes jog, hanem jogi kultúra is.

Bellomo szerint a *ius commune* nemcsak tételes jogrend, hanem jogi kultúra is. Ha pedig a *ius commune* jogi kultúra, akkor jelentősége a recepció hiánya esetén is fennáll, még az sem szükséges, hogy a *ius communét* az adott ország jogrendje szubszidiárius jogként elismerje. Bellomo sokszor hangoztatott érve szerint nem azért fordítottak súlyos összegeket a *Corpus iuris*, a *Glossa ordinaria*, vagy más kódexek megvásárlására a középkori jogalkalmazók, a középkori diákok hada sem azért özönlött Bolognába, hogy olyan jogrendszert tanuljanak, amelyet a saját hazájukban pusztán elméletnek tekintettek.

Bellomo a jogi kultúra figyelembevételének fontosságát hangsúlyozó elméletét a könyvben néhány példával is alátámasztja. Szardínia szigetén keletkezett az úgynevezett *Carta de Logu*, amely egy helyi szárd jogkönyvnek tekinthető. Ebben olvassuk azt a rendelkezést, amely a helyieknek megtiltja a lovak idegeneknek való eladását. A jogkönyv magáról az adásvételről nem szól, és egyébként szárd dialektusban, tehát nem latinul íródott. Bár a szöveg nyilvánvalóan nem tartalmaz idézetet sem a *Corpus iuris*ből, sem a glossátoroktól, Bellomo szerint mégis érződik benne a *ius commune* hatása. Hiszen ha egy norma megtiltja valaminek az adásvételét, akkor annak alkalmazásához azt is tudni kell, hogy mi az adásvétel. Mivel pedig ez a jogkönyvben nincs leírva, logikus tehát a feltételezés, hogy a *ius communéból* vették annak fogalmát. A *ius proprium* feladata csak az volt, hogy azokat a rendelkezéseket tartalmazza, amelyeket a helyi viszonyok indokoltak, és amelyek a *ius commune* általános normáitól eltértek.

Bellomo a szárd jogkönyv más rendelkezését is felhossa. A *Carta de Logu* rendelkezett arról is, hogy a kiskorúak és gyámoltak javait elbirtokolni nem lehet, ennek értelmezéséhez pedig a jogalkalmazónak tudnia kellett az elbirtoklás és a gyámság fogalmait, amit a szárd jogkönyv szintén nem magyaráz meg, logikus tehát az a feltevés, hogy az elbirtoklás és a gyámság fogalmát a *ius commune* fogalomtárából vették.

Bellomo könyve valójában a XIX. századi német jogtörténetírás nyomán elterjedt gelehrtes Recht koncepcióját vitatja. Bellomo könyve tulajdonképpen ennek az elméletnek a nagyszabású cáfolata könyvalakban.

A gelehrtes Recht (droit savant, learned law) koncepciójának alapfeltevése szerint a ius commune kizárólag tanított jog, vagy más kifejezéssel élve kizárólag professzorjog. A gelehrtes Recht koncepciója elválasztja egymástól a ius commune és a ius proprium jogát, a ius propriumot nemzeti jognak minősítve megelőlszik annak kutatásával és ismertetésével, nem törekszik a nemzeti jog és a ius commune közötti kapcsolatok feltárására, sőt egyenesen tagadja azt, hogy a ius commune a gyakorlatban alkalmazott, élő jogrendszer volt. A gelehrtes Recht koncepciója élesen kettéválasztja a gyakorlatot és az elméletet, tagadja azt, hogy a kettő között jelentősebb kapcsolat lenne. E koncepció szerint a középkori európai államok jogának tanulmányozásakor tökéletesen elegendő a nemzeti jog (ius proprium) vizsgálata, mert a ius commune a legtöbb államban csak szubszidiárius jogforrás, sőt sok helyen még szubszidiárius jelleggel sem bír, mert sok európai államban a ius commune nem tételes jog.

A gelehrtes Recht felfogásának egyik szélsőséges képviselője, *Brauneder* szerint például a középkorban egész Európában, Itáliában is, csak a helyi szokásjogot alkalmazták a bíróságokon, a ius commune sohasem volt a helyi bíróságok számára mérvadó, erre bizonyíték nincs, ezért nem kell kutatni. Brauneder szerint a ius commune sohasem létezett egységes európai magánjogként, hiszen a ius commune nem más, mint egymásnak ellentmondó jogtudósi művek halmaza, amelyet egységes jogrendszernek tekinteni, mint ahogyan azt Brauneder szerint történelmietlenül *Coing* tette, aligha lehet. Brauneder szerint csak a helyi írott és íratlan szokásjog létezett, a ius commune pusztán és kizárólag az egyetemek világába szorult vissza. Brauneder szerint a ius commune pusztán elmélet, jogtudomány, gelehrtes Recht, professzorjog, amelynek a gyakorlathoz, a bíróságokhoz semmi köze nincsen. A helyi jogalkalmazók semmit sem tudtak a ius communéről, azt sem tudták mi az. A felmerült ügyeket a helyi szokásjog segítségével tökéletesen meg tudták oldani, a ius communéra szükség nem volt.

Bellomo szerint a ius commune és a ius proprium egységes rendszert képez. Egy európai állam joga, a nemzeti jog nem vizsgálható anélkül, hogy ne vennénk észre ius proprium jellegét és ezáltal a ius communéval, az európai közös joggal való kapcsolatát. E tézis álláspontja szerint a nemzeti jog mindig ius propriumnak tekintendő, ennél fogva bármilyen nemzeti joggal kapcsolatos kutatás nem tekinthet el attól, hogy rámutasson és feltárja a ius commune és a nemzeti jog mint ius proprium viszonyát és sokrétű kapcsot-

latát. A *ius commune* szerepe még akkor is jelentős, ha egy európai állam joga nem ismeri el tételes jogként a *ius communet*, a római jogot. Akkor is szerepe van a római jognak a jogalkalmazás során, ha egy állam nem ismeri el a római jogot tételes jogként, vagy másként fogalmazva, a római jog akkor is szerepet kap, ha nem történt meg a római jog recepciója. Ezt a szerepet nevezzük hermeneutikus szerepnek, funkciónak. A *ius commune* hermeneutikus funkciója azt jelenti, hogy a helyi jogalkalmazó a *ius commune* segítségével értelmezi *ius proprium* normáit. A *ius commune* interpretatív feladata nem csak ritka esetekre korlátozódik, hanem a *ius proprium* legtöbb normájának értelmezéséhez fel kell használni a *ius communet*. A *ius proprium* úgy van megszerkesztve, hogy szándékosan hiányoznak belőle azok a normák és azok a rendelkezések, amelyek a *ius commune* jogában már amúgyis megvannak. A *ius proprium* fragmentális karakterű. Nem szabályozza azokat a kérdéseket, amelyeket a *ius commune* már szabályoz, csak azokkal a kérdésekkel foglalkozik, amelyek sajátos, nemzeti, helyi szabályozást igényelnek. A *ius proprium* fragmentális jellege nemcsak azon államok jogára jellemző, amelyek tételes, szubszidiárius jogként elismerik a *ius communet*, hanem minden európai állam nemzeti joga, *ius proprium*ma ilyen értelemben, kisebb vagy nagyobb mértékben fragmentális jellegű. Minden európai állam jogának szüksége van a *ius communera*, hiszen csak a *ius commune* segítségével lehet alkalmazni a *ius propriumot*. A *ius commune* interpretatív (hermeneutikus) funkcióval bír, a jogalkalmazó a *ius propriumot* alkalmazza és nem a *ius communet*, de a *ius proprium* alkalmazásához szüksége van rá. A jogalkalmazó a *ius propriumot* alkalmazza, és ehhez a *ius communet* használja.

A *ius commune* és a *ius proprium* kettőssége magyarázza Bellomo tanulmányának különös címét, amely szerzőjének szándéka szerint arra utal, hogy a középkor joga kettős volt: *ius communéből* és *ius propriumból* tevődött össze. Bellomo könyve szerint egyetlen jogtörténeti elemzés sem veheti figyelembe pusztán az egyik jogot. A *ius proprium* ugyanis olyan mértékben fragmentális, hogy alkalmazásához mindig szükség van a *ius communére*.

Manlio Bellomo: *Il doppio medioevo (A kettős középkor) (Ius nostrum, 38)* Editore Viella, Roma, 2011. 188.; Manlio Bellomo: *The Common Legal Past of Europe: 1000–1800 (Európa közös jogi múltja: 1000–1800)* Olaszból fordította Lydia G. Cochrane, The Catholic University of America Press, Washington D. C. 1995. XIX. + 252.

Bónis Péter